

KİTAP İNCELEMESİ

Elif ARPACI

Charles TILLY (2016), “Avrupa’da Devrimler 1492:1992” Çeviri: Arıkan, Özden. Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

Charles Tilly *Avrupa’da Devrimler 1492-1992* adlı çalışmasında, belirtilen tarihler arasında Avrupa’da gerçekleşen devrimlerle ilgili sağlam analizler içeren ifadelerde bulunmaktadır. Bu çalışmada Tilly tarafından bu devrimler: “...devrimci süreçlere dâhil sistemli, tarihsel bir temele oturtulmuş, devletlerin oluşumu ve rutin siyasal çekişmeler konusundaki bilgi birikimi...” (Tilly, 2016: 20) ile sistemli bir şekilde analiz edilir ve anlamlandırılır. Bu analiz Felemenk, İber Yarımadası, Britanya, Fransa, Rusya ve Balkanlar olmak üzere ayırt edilen bölgelerin fiziksel özellikleri çerçevesinde, insanların 1492-1992 tarihleri arasında sahip olduğu yaşam şartları göz önünde bulundurularak ortaya konmuştur. Böylelikle uluslararası sistemde radikal değişikliklere sebebiyet veren önemli iki tarihin başlangıç ve bitiş olarak ele alınmasının yanı sıra, tarihsel zeminle birlikte coğrafi özelliklerin de ayırt edici unsur olarak temellendirildiği bir düzende devrimler analiz edilmiştir.

Yukarıda belirtilen bakış açısı dâhilinde Tilly, öncelikle kuramsal bir bakış açısı ile sunmak adına ‘Devrim, Devrim Durumları ve Devrim Sonuçları’ kavramlarını açıklayarak çalışmasını çerçeveselendirir. Akabinde bölgelerin dâhil olduğu tarihsel temeli dikkate alarak bugünkü ulus-devlet anlayışına ulaşmanın mantığını, bu kuramsal çerçeve üzerinden açıklar. Son olarak ise yazar bölge bölge incelemelerde bulunarak ulus-devlet oluşumunun devrimlerle şekillendiği süreci hem tarihsel hem de coğrafi temellere dayandırarak devrim analizlerini detaylandırır. Böylelikle ulus devletlerin geleceğine dair varlığını sürdüremeyeceği şeklindeki fikrini ortaya koyarak çalışmasını sonlandırır.

Burada yazarın amacı devrimler arasında klasik olarak benzerlik ya da neden-sonuç ilişkisi kurmak yerine; Avrupa’da gerçekleşen devrimlerin bugünkü ulus-devletlerin oluşumuna nasıl zemin hazırladığını güçlü analizler içeren kuramsal bir çerçevede ifade etmektir. Tilly’nin analizlerinin bu kadar güçlü olmasının sebebi ise yazarın bir formülasyon amacı güden nedensellik çıkmazı içinde ilerlemeye çalışmak yerine; insan doğasını ekonomik düzen ve bu insanların sahip olduğu fiziksel imkanlar üzerinden anlamaya çalışması olmalıdır. Böylelikle yazar tarafından ortaya konan analizleri

---

* Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, elifarpacielt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8766-3055

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 11 Mayıs 2023

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 14 Temmuz 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 29 Ağustos 2023

Kitap İncelemesi/Book Review

benzerlik üzerinden okumak yerine, her biri farklı yolları seçmiş kişilerin, seçtiği yollarda apayrı maceralar yaşasalar da en nihayetinde aynı şehre ulaşması benzetmesi ile anlamlandırabiliriz: Bütün toplumlar öznel devrimlerini yaşasalar da vardıkları nokta ulus devletler olmuştur.

Tilly Avrupa’da gerçekleşen devrimleri ele alırken özellikle iki tarih seçmiştir. İlki Amerika’nın keşfi olan 1492, ikincisi ise Sovyetler Birliğinin dağıldığı tarih olan 1992’dir. Her iki tarih de Avrupa’da yaşanan köklü değişikliklere atıf yaparken, burada devrimleri oluşturan zeminler hazırlamıştır. Diğer bir deyişle devrimler için zemin hazırlayan bu gelişmelerle birlikte bu tarihler arası devrimci durumlar çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Bu tarihler arası yaşanan değişimleri ele alan yazar kitap boyunca “Avrupa devrimlerinin karakterindeki değişimleri ve çeşitlilikleri gösteren tutarlı bir anlatım” ortaya koymaya çalışır (Tilly, 2016: 38). Yazar burada devrimin belli bir formülasyonu olmadığını savunsa da Avrupa’daki devrimlerin gelişimine dair benzerlikler üzerinden güçlü analizler yapmaktadır: “Çeşitli devletlerde, bir yandan rutin siyasetin karakterini ve uzun vadede yerel topluluk, himaye eden-edilen ile hanedan düzeyindeki devrimci durumlardan milliyetçiliğe ve sınıf ittifakına dayalı devrimci durumlara geçişini tanımlayan ve bu olası koşulların hem gerçekleşme ihtimalini hem de izleyeceği yolu belirleyen mekanizmaları arka arkaya gözden geçirmiş bulunuyoruz” (Tilly, 2016: 320).

Amerika’nın keşfiyle yeni ufuklara yelken açan Avrupa, zenginliğine zenginlik katarak dünyada ticareti en iddialı şekilde yürüten kıta olma yolunda ilk adımını atmıştır (Tilly, 2016: 40). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Doğu Avrupa üzerinden Asya’ya uzanan ticaret yollarının Müslümanlarca ele geçirilmesi Avrupa’yı yeni keşiflere iterken, Avrupa keşfettiği yollarla birlikte dünyada ticaretin yeniden şekillenmesine, dolayısıyla devletler arası ilişkilerin yeniden şekillenmesine ve daha içerde halkların yeni sosyal sınıflar oluşturarak devlet içi taleplerin farklılaşmasına sebebiyet vermiş; tüm bunlar 1492 yılı itibarıyla devrimci durumların çoğalması ile sonuçlanmıştır. Özellikle Vestfalya Antlaşması sonrası ve 18. Yüzyıl itibarıyla Fransız ihtilali ile ulus devlet sisteminin yayılması, milliyetçi ideolojinin popülerlik kazanması, Sanayi İnkılabı ve liberal ekonominin yaygınlaşarak kapitalizmin yükselmesi, Avrupa’yı yeni bir yapılanmanın içine sokmuş ve bu yapılanma sürecinde gerçekleşen devrimler, devrimci durumları açısından farklılaşsa da devrimci sonuçlar açısından -iktidarın el değiştirmesi sureti ile- oldukça benzer bir seyir izlemiştir. Bu kitapta tam olarak bu seyir güçlü analizlerle ortaya konmaktadır.

Yazarın çalışmasını kuramsal olarak tanımladığı ilk bölümde ‘Devrim, Devrim Durumları ve Devrim Sonuçları’ açıklanır. Kuramsal çerçeveyi anlamlandırmak adına bu 3 ana ifadenin tanımı kitaba göre yapılmalıdır. Öncelikle devrim; “Çekişme halindeki taraflardan oluşan en az iki ayrı bloğun, devletin denetimini ele geçirmek üzere birbiriyle uzlaşması imkânsız taleplerde bulunduğu ve devletin egemenlik alanı içinde yaşayan nüfusun önemli bir bölümünün bu blokların talepleri doğrultusunda bölündüğü bir süreç sonucunda, devlet iktidarını el değiştirmesi” olarak tanımlanır (Tilly, 2016: 75). Bu noktada devrimin gerçekleşmesi için iktidarın kuvvet yoluyla el değiştirmesi şartı akılda tutulmalıdır.

Böylelikle devrimler aktörlerine göre şekillenir. Avrupa'daki devrimleri incelerken Avrupa'nın coğrafi olarak anlamlandırıldığı başlıklara bakılacak olursa, Avrupa'da her bir bölümün jeopolitik konumu dâhilinde devrim aktörlerini ve devrim durumlarını nasıl oluşturduğunu görebiliriz. Bu noktada Tilly ticari anlamda zengin Felemenk bölgesinde 'sermayeye dayalı' devrimlerin, ticaretin gelişmediği Balkanlarda 'zorlamaya dayalı' devrimlerin ve ticari anlamda gelişkin olsa da Müslümanlar ile çatışmalar yaşayan ve mücadelelerde yönetime destek veren soyluların ayrıcalıklar elde etmesi ile ortaya çıkan anlaşmazlıkların yaşandığı İber Yarımadası'nda ise 'hem sermaye hem de zorlamaya dayalı' devrimler gerçekleştiğini vurgular (Tilly, 2016: 139).

Devrim durumları ve devrim sonuçları ise devrimin bileşenleridir ve biri olmadan diğeri gerçekleşebilir. Bu noktada Tilly trafik sıkışıklığı benzetmesini kullanır: Trafik sıkışıklığının yüzlerce sebebi olabilir fakat sonuç trafik sıkışıklığıdır. Diğer bir deyişle devrim durumları ülkelere ve bölgelere göre gruplanamayacak ya da formüle edilemeyecek şekilde çeşitlense de sonuç devrimdir (Tilly, 2016: 23). Devrim sonuçları ise devrim durumlarının akabinde meydana gelen devrim ile oluşan değişikliklerdir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir; yönetimdeki kişilerin çekilmesi, devrimci ittifakların silahlı kuvvetleri ele geçirmesi, rejimin silahlı kuvvetlerinin saf dışı edilmesi ya da dağıtılması, devlet aygıtının devrimci bir ittifakın eline geçmesi (Tilly, 2016: 76). Yine de yazar devrimden ziyade devrim durumlarına odaklanmak sureti ile belli bir formül geliştirmek amacıyla olmayarak Avrupa'nın 1492-1992 yılları arasında yaşadığı deneyimler üzerinden ülkelerin ve bölgelerin yaşadığı devrim durumları ile ilgili güçlü analizler ortaya koymaya çabalar.

Tilly, devrimci durumların oluşmasında 3 olası nedenin birleştiğinden bahseder: 1) devlete rakip iddiaların ortaya çıkması, 2) bu iddiaların yurttaşlarca benimsenmesi ve 3) iktidarın hazırlıksız oluşu (2016: 27). Tilly'ye göre büyük devrimlerde tek bir devrimci durumdan ziyade birbirini izleyen devrimci durumlar söz konusudur (Tilly, 2016: 28). Bu noktada yazar özel olarak devrimci durumlara odaklandığını; nitekim daha evvel yapılan çalışmaların çoğunlukla devrimci sonuçlara yoğunlaştığını ifade eder. Bu sebeple kitap boyunca sonucunda ne olduğunu değil devrimin nasıl gerçekleştiğini tartışan yazar, süreçle ilgili analizler yapmaya çalışmıştır (Tilly, 2016: 35).

Ulus devletlerin kurulmasıyla devrimci durumların azaldığını görürüz. Nitekim ulus devletlerle birlikte bürokrasinin gelişmesi ve özellikle halk nezdinde denetimin ve etkinin artması devrimci durumların oluşmasını engeller, geciktirir ya da çok daha net bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. "1700'lerden evvel devletler arasındaki savaşlar, iç savaşlar ve devrimci durumlar birbirinden o kadar da net ayrılmıyor" (Tilly, 2016: 323) diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getiren Tilly, devrimci durumların devlet denetiminde meydana gelen derin bölünmeler olduğunu ve devrimci sonucun ise iktidarın el değiştirmesi olduğunu belirtir (Tilly, 2016: 316). Diğer bir deyişle Avrupa'da sınır denetimleri ve ulusal ordular yokken devrimci durumlar konusunda devletlerin geçirgen olduğunu

görürüz. Böylelikle devrim bütün kıtaya yayılarak gelişirken aktörleri benzeşir. Diğer taraftan ulus devlet oluşumundan bu yana her devlet kendi devriminden sorumlu hale gelmiştir.

Devrimci durum bütün Avrupa ülkelerinde farklılaşsa da yaşanan durum devrimci sonuçtur: İktidar kuvvet yolu ile el değiştirir ve devrim gerçekleşir. Bu noktada yazarın dikkat ettiği salt konu Teleoji'dir: "Kitapta devrim analizlerinin yakasını bırakmayan bir günahattan uzak durmaya çalışılmıştır: Teleoji" (Tilly, 2016: 35). Burada yazar bu başlıkta incelediğimiz kuramsal çerçevede devrimleri incelerken formülasyon değil analiz yaptığını, tarihin tekerrür ettiği düşüncesi ile neden-sonuç ilişkisi içinde bir bakış açısına sahip olmadığını vurgulamaktadır. Her bir durumun kendine özgü olduğunu savunan yazar, Avrupa'da devrimleri daha evvel bahsettiğimiz kuramsal çerçevede analiz ederken devrimci durumların benzerliği üzerinden güçlü analizler yaptığını iddia etmektedir.

Yazar, akabinde, Avrupa'da yaşanan devrimlerin, devletleri ulus-devlet sistemine ulaştırmasından ve milliyetçiliğin nasıl bir ideoloji haline geldiğinden bahseder. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra parça parça hale gelen Avrupa, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu döneminde Hristiyanlık çatısı altında tekrar bir birlik kurmaya çalışmış ve kendi içinde Şarلمان döneminde olduğu gibi güçlü dönemler yaşamıştır. Fakat Avrupalı devletlerin Hristiyanlığı ticarete göre şekillendirdiği ve bir rekabet aracı olarak kullandığı düşünülürse, Otuz Yıl Savaşları ile bu rekabeti hat safhada yaşayarak kıtanın nüfus ve ticaret anlamında gelişimini büyük ölçüde engelledikleri görülür. Nitekim dinin birleştirici gücünü yitirdiği noktada, kolektif düşünce laik düşünce sistemine doğru yönelmiş, seküler ve insanı merkeze alan bir yaklaşım ile bugünkü ulus devlet anlayışına yönelmiştir. Burada dikkati çeken, dinin ekonomik ve ticari rekabeti engellemediği, bilakis alevlendirdiği Avrupa'da; milliyetçilik akımının ve ulus kavramının, Avrupa'nın iş birliği içinde hareket etmesini sağlayacak yeni çözüm yolları olmasıdır. Denebilir ki soylular ve krallar, serfler ve Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan proleterler ile iş birliği içinde hareket etmenin yeni yollarını, yine onların devrimlerini yönlendirerek bulmuşlardır.

Bu noktada önemli devrim durumlarından birisi Müslümanların elinde olan ticaret yollarına alternatif ticaret yollarının bulunması ve bunun ekstra getirisi olan Amerika'nın keşfidir (Tilly, 2016: 43). Böylelikle 15. Yüzyıl sonlarında ticaretin rotası değişmiş, Atlas okyanusunun önemi artmış, bu da Avrupalı devletler arasında deniz ticareti üzerinden yeni mücadeleler doğurmuştur (Tilly, 2016: 44). Özellikle İspanya ve Fransa'nın kendi içinde bir birlik sağlayamamış olan İtalya üzerinden çekişmesi bunun en güzel örneklerinden biridir. Kapitalist dünya sistemi Avrupa merkezli şekillenirken burada en temel nokta bu mücadelede (ya da ticari rekabette) kullanılan sistemlerin daha profesyonel hale gelerek Vestfalya'ya uzanan bir süreç yaşanmasıdır. Tilly'ye göre: "Askeri stratejilerde yaşanan dönüşümler savaşları ve dolayısıyla Avrupa'daki devlet sistemini şekillendirdi" (Tilly, 2016: 45). Burada dikkati çeken nokta savaşın da bir maliyeti olduğudur. Nitekim 18. Yüzyıla kadar yoğun bir şekilde kullanılan paralı askerler savaşlarda ya da bölgesel direnişlerin bastırılmasında kilit rolü oynarken kraliyet

hazinelere büyük zarar vermiş, kralları soylular ile uzlaştırmak zorunda kalmıştır. İber Yarımadasında yaşanan karmaşa bunun en güzel örneklerindendir. Müslümanlara karşı başlatılan “Reconquista” (İng:reconquest) hareketi ile birlikte toprakların geri alınması çabası sonucunda İber Yarımadasındaki soylular ve yöneticiler bazı ayrıcalıklar elde etmiştir (Tilly, 2016: 121). Diğer taraftan devletler savaş maliyetlerini karşılamak adına halkı ağır vergilere bağlarken kolektif direnişlerle karşılaşmışlardır. Sonuç olarak ‘kimlik’ olgusu ile birlikte ulus devlet ve milliyetçilik, kralların ve zenginlerin (burada soylular yerine zenginler demeyi tercih ediyoruz, nitekim artık soyluların yanında zenginleşen burjuvalar da mevcut) yukarıda bahsettiğimiz sorunlarına bulduğu çözümlerdir: “18. Yüzyılda paralı ordular kesin bir düşüşe geçti. Bunların yerini, neredeyse tümünü ulusal nüfustan gönüllü, hatta zorunlu olarak toplanan ve esas olarak yine aynı nüfusun vergileriyle finanse edilen büyük, daimî kara ve deniz kuvvetleri aldı” (Tilly, 2016: 54). Burada yine dikkati çeken ordu konusunda oluşturulan döngünün kendi içinde ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmasıdır.

Ulus devlet ve milliyetçilik başlığı altında açıklamaya ordudan başlanması tesadüfi değildir. Avrupa’da din çatısı altında birleşemeyen toplulukların kendi içinde ayrışarak mikro ve güvenli düzeyde bir arada bulunma çabasını destekleyecek yegâne akım milliyetçilik olmuştur. Bu sayede ortak kimlik oluşturma çabası içinde öncelikle kendi yerel dillerini kullanmaya başlayan Avrupalı devletler Latince’yi kullanmayı bırakmış ve modern diller ortaya çıkmıştır. Özellikle Germenler ve Slavlar arasındaki ayrımın daha spesifik hale gelerek çok farklı devletlere ayrıldıkları görülür. Devletlerin sınırları çizildikten sonra hükümetler tek bir kültür oluşturmak çabasına girişmiş ve bu çabayı eğitim ile şekillendirme yoluna gitmiştir. Sınırları çizilen ulus devletlerin denetiminin sağlanması noktasında pasaport-vize uygulamaları, vergilendirme, tek tip yerel yönetimler, kitlesel eğitim, askerlik vb. daha profesyonel yollar izlenmiş, polis bu denetimin güvenliğini sağlayan bir mekanizma olarak ortaya çıkmıştır (Tilly, 2016: 51-53). Akabinde yapılan nüfus sayımları ya da sosyal yardımlar ile evlere kadar sirayet eden bu kontrol mekanizması 3 önemli devlet politikasına vurgu yapar; sınırlandırma, denetim ve yükümlülük. “Devletler, sermayeyi, emeği, malları, teknolojiyi ve parayı daha önce görülmemiş bir ölçüde kendi toprakları içinde sınırlandırdılar” (Tilly, 2016: 55).

Tilly tüm bu analizleri ile beraber ulus devletler oluşturma sürecinde olan Avrupa’da yönetimi 3’e ayırır (Tilly, 2016: 52-53):

1) Sermayeye Dayalı Yönetim: Bu tip yönetimlerde kapitalistler sermaye için savaştan beslenirler fakat savaşa bağlı olarak kalıcı bir merkezi otorite oluşturamazlar. Örnek olarak Felemenk, Cenova, İsviçre, Dubrovnik verilebilir.

2) Zorlamaya Dayalı Yönetim: Sermayenin az ve dağınık olduğu, tarım ve hayvancılık yapılan bölgelerde yönetim büyük orduları olan toprak sahipleri ile uzlaşmak yahut bu toprak sahiplerinin ordularını ele geçirmek durumundadır. Örnek olarak Rusya, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Kastilya verilebilir.

3) Sermaye Destekli Zorlamaya Dayalı Yönetim: Özerk toprak sahiplerinin içinde bulunduğu yönetim şeklidir. Mutlakiyetçi olan bu yönetimlerin kendine ait büyük orduları vardır. Örnek olarak Fransa ve Prusya verilebilir.

Böylelikle Tilly, Vestfalya ile başlayan ve Fransız İhtilali ile devam eden süreçte Avrupa'nın nasıl şekillendiği ile ilgili analizlerini ortaya koyarken okurun devrim süreçlerine odaklanmasını ister. Yukarıda bahsedilen yönetim şekilleri ile ulusallaşan devletlerde 1800'lü yıllar itibariyle dini temelli eşitlikçi ayaklanmaların yerini grevler ve 19. Yüzyıl itibariyle de askeri cuntalar alacaktır (Tilly, 2016: 59-68). Bütün Avrupa'da taleplerin değişmesiyle mücadelenin karakteri de böylelikle değişirken mücadeleyi yönetenlerin çoğunlukla zenginler ve yöneticiler oluşu önemli bir husustur. Bu durum ise temel sistemin değişmediğini sadece çerçeve program içinde değişiklikler yaşandığını ima eder.

Yazara göre tıpkı trafik sıkışıklığı konusunda verdiği örnekte olduğu gibi Avrupa'da yaşanan devrimlerin ve bu devrimleri oluşturan kolektif direnişlerin ülkeler ve bölgeler bazında spesifik ve farklı sebepleri olduysa da temelde bütün Avrupa'nın etkilendiği Amerika'nın keşfi gibi olaylar ve yazarın temelde iktisadi bakış açısı yaptığı bu güçlü analizleri nasıl ortaya koyduğunu açıklar.

Avrupa, 1492 yılı sonrası yaşadığı deneyimler çerçevesinde 1992 yılına kadar geliştirdiği bütün devrimleri kendi içinde spesifik nedenlere (devrimci durumlara) bağlı olarak yaşasa da sonuç devrimle birlikte ulus devletlerin kurulması olmuştur. Tilly *Avrupa'da Devrimler 1492-1992* adlı eserinde Avrupa'nın belirtilen tarih aralığında yaşadığı devrimci süreçlere odaklanarak kolektif taleplerin sermayeye dayalı, zorlamaya dayalı ya da hem sermayeye hem zorlamaya dayalı olarak nasıl şekillendiği konusunda analizler sunarak okuru sonuçtan ziyade sürece odaklanmaya teşvik etmiştir. Böylelikle Avrupa'nın 1492 sonrası geçirdiği dönüşüm çerçevesinde kademeli olarak ulus devlete dönüşümünü özetleyerek analiz etmiş, Avrupa'yı Felemenk (kitabında İber Yarımadasını bu başlığa dâhil etmiştir), Britanya Adaları, Fransa, Rusya ve komşuları (Balkanları bu başlık altında incelemiştir) olmak üzere bölümlere ayırarak devrimci durum analizlerini derinleştirmiş ve okur adına örneklendirerek devlet bazında spesifik etmenler üzerinden analizlerini derinleştirmiştir. Sonuç olarak devrimin bir kuralı ya da formülizasyonu olmadığına karar veren yazar devrimci süreçlerin Avrupa'da bir grafik ile gösterilecek herhangi bir formüle bağlı olmasa da neticenin benzerliği noktasında sağlam dayanaklar öne sürmüştür. Yazara göre yaşanan devrimci durumlar farklı olsa da devrim gerçekleşmiş ve yönetim kuvvet yolu ile el değiştirmiş, Avrupa son noktada milliyetçi akım üzerinden ulus devletler oluşturmuştur. Nitekim 1992 yılı ile Sovyetlerin dağılmasına kadar devam eden bu sürecin gelecekte kalıcı olmadığını düşünen yazar, bütün Avrupa için ortak devrimci bir sonuç olan ulus devlet anlayışının; halkın, savaşların ve sermayenin yönetimlerce kontrolü üzerine kurulu son düzen olduğunu belirtirken, ulus devlet düzeninin gelecek vaat etmediğini belirterek çalışmasını sonlandırır.

Tilly yukarıda değerlendirmesi yapılan çalışması ile Avrupa'da gerçekleşen devrimleri, neden-sonuç ilişkisine dayalı klasik tarihçi bakış açısından uzak olarak inceler. Böylelikle devrimlere neden olan olayların birbirini tetiklediği nedenlerden ve betimleyici anlatımdan ziyade devrimlere ve devrimleri yaşayan halkların yaşam koşullarına odaklanarak benzerlikler üzerinden açıklama yapmaya çalışır. Böylelikle literatüre farklı bir bakış açısı sunarak devrimlerin hem tarihsel hem de coğrafi arka planda daha geniş bir alanda incelenmesini sağlar. Bu bakış açısını anlamlandırmak adına kitapta Avrupa'yı İber ya da Felemenk Bölgeleri gibi başlıklar altında inceleyerek analizlerini somutlaştırır. En nihayetinde devrimleri salt savaşlar ya da çatışmalar üzerinden tarihsel bir bakış açısı ile nedenler zincirini örerken değerlendirmek yerine, bu bakış açısının yanında coğrafi ve felsefi anlamda toplumların varoluş biçimlerini ele alarak devrimleri daha iyi anlamamızı sağlar. Böylelikle farklı devrimlerin yaşandığı Avrupa devletlerinde ulus-devlet olma süreci gibi tek bir sonuca varan ilerleyişi kuramsal çerçeve içinde kavramamızı sağlar.

KAYNAKÇA

Tilly, C. (2016) “Avrupa’da Devrimler 1492-1992”, Arıkan, Ö. (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.